

Росляков О.В.

Національна академія Національної гвардії України

Прохоренков Д.В.

Національна академія Національної гвардії України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВИХ ПРИСТРОЇВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості застосування військовослужбовцями Національної гвардії України спеціальних засобів, а саме електрошоків пристроїв контактної та контакт-но-дистанційної дії. Розглянуто правові основи застосування електрошоків пристроїв військовослужбовцями Національної гвардії України під час виконання службових завдань. На сучасному етапі розвитку України застосування правоохоронними органами несмертельних видів озброєння домінує над смертельними видами, а саме: такі електрошоків пристрої, як TAZER, є на озброєнні правоохоронних органів багатьох розвинених країнах світу: США, Великої Британії, Німеччині тощо. Перевага електрошокерів у тому, що правоохоронець на безпечній відстані може знешкодити правопорушника з найменш травматичними для нього наслідками. Детально розглянуто правові підстави та порядок застосування електрошоків пристроїв військовослужбовцями НГУ. Проведено аналіз відповідних інструкцій щодо порядку й правил застосування електрошоків пристроїв правоохоронними органами України. Розглянуто загальні правила застосування спеціальних засобів військовослужбовцями НГУ й окреслено проблему щодо прогалин законодавства стосовно відповідних правил застосування електрошоків пристроїв. Досліджено нормативно-правові документи щодо порядку категоризації засобів індивідуального бронезахисту й активної оборони в НГУ. Розглянуто досвід США щодо правового регулювання застосування електрошоків пристроїв у Збройних силах США. Проведено аналіз і порівняння з відповідними нормативно-правовими актами України стосовно застосування електрошоків пристроїв військовослужбовцями НГУ. Надано пропозиції щодо внесення відповідних змін, доповнень у чинні документи й запропоновано розроблення нових інструкцій щодо порядку та правил застосування електрошоків пристроїв військовослужбовцями НГУ, що, у свою чергу, дасть можливість правоохоронцю визначити розумний ступінь та інтенсивність застосування електрошоків пристрою.

Ключові слова: спеціальні засоби, електрошоків пристрої, засоби активної оборони, Національна гвардія України.

Постановка проблеми. Національна гвардія України є одним із основних суб'єктів, який здійснює забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки поряд з іншими правоохоронними органами країни. Одними з основних функцій підрозділів Національної гвардії України (далі – НГУ, Національна гвардія), які визначені відповідним Законом [1], є охорона громадського порядку, забезпечення захисту й охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян, участь у забезпеченні громадської безпеки й охорони громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян.

Ефективність і якість виконання своїх повноважень військовослужбовцями НГУ можливі лише на підставі широкого й активного використання досягнень науково-технічного прогресу та є найважливішими чинниками виконання вимог керівництва держави в протидії злочинності. Успішне вирішення поставлених завдань перед військовослужбовцями Національної гвардії залежить від їхньої технічної оснащеності й ефективного використання технічних засобів.

Право на застосування примусових заходів покладає на правоохоронні органи обов'язок чітко дотримуватися процедури їх застосування, які визначні в законодавстві України. Але застосування будь-якого виду примусу з боку правоохоронців завжди привертає увагу суспільства й науковців, зокрема застосування спеціальних

засобів. Проблема застосування спеціальних засобів правоохоронними органами завжди зумовлюється можливістю помилок, нехтування правами громадян з боку суб'єктів, які застосовують відповідні засоби примусу. Дуже важливо впевнене знання правових засад застосування спеціальних засобів, прийнятих на озброєння НГУ, зокрема електрошокових пристроїв.

Сьогодні на державному рівні розглядаються питання розширення прав працівників національної поліції щодо підстав застосування електрошокових пристроїв контактної та дистанційної дії, а саме: у Парламенті зареєстрований Проект Закону України про внесення змін до статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» [2] (Проект № 4375). Ним пропонується розширити перелік підстав для використання співробітниками Національної поліції такого спеціального засобу, як електрошокові пристрої.

Однак аналіз чинних законодавчих документів, які визначають службово-бойову діяльність Національної гвардії показує, що в них недостатньо чітко визначені деякі поняття, зокрема порядок і правила застосування електрошокових пристроїв контактної та дистанційної дії. На практиці це дуже ускладнює встановлення меж застосування електрошокових пристроїв, що може, у свою чергу, призвести до нанесення неправомірної шкоди громадянам і привести до відповідальності правоохоронців. Усебічна оцінка цього поняття, установлення його зв'язку за іншими є одним із актуальних завдань теорії службово-бойової діяльності НГУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сторінках наукових видань неодноразово розглядалося нормативно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів щодо порядку та правил застосування спеціальних засобів, зокрема електрошокових пристроїв. Так, у статтях Г. Губарева [3, с. 116–122; 4] розглянуто деякі питання законодавчо-організаційних і науково-технічних аспектів вирішення проблеми незаконного обігу та сертифікації електрошокових пристроїв в Україні, а також сформульовано визначення електрошокових пристроїв, їх класифікація й особливості схемно-технічних рішень. У праці Д. Санакоєва [5, с. 70–76] досліджено особливості законодавчого регулювання застосування спеціальних засобів у США, здійснено спробу з'ясувати місце й роль, що відводиться спеціальним засобам у діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки та правопорядку. У статті Р. Сауніна [6, с. 104–108] розглянута

нормативно-правова база чинного законодавства стосовно правових аспектів застосування спеціальних засобів військовослужбовцями НГУ, запропоновано визначення спеціальних засобів як знарядь, які застосовуються військовослужбовцями НГУ у виключних випадках при умовах, які визначені в законодавстві, під час службово-бойової діяльності. У праці В. Буран [7, с. 28–33] розглянуто питання можливості застосування сучасних електрошокових пристроїв підрозділами НГУ, проаналізовано технологію та принцип роботи найбільш розповсюдженої в поліцейських підрозділах країн Європи й Америки моделі типу TAZER. Також частковий аналіз правових аспектів застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії України та вирішення проблем порядку та правил їх застосування проводила низка науковців: О. Бандурка, Г. Комісаров, Д. Приступень, О. Фролов, О. Шмаков та інші. Однак указані вчені розкривали більш широкі поняття, а саме: досліджували застосування правоохоронними органами спеціальних засобів у загальному понятті, а не окремо електрошокових пристроїв, також розкривали окремі технічні аспекти електрошокових пристроїв, їх кваліфікацію та особливості будови, принципи дії. Тому можна констатувати, що проблема застосування спеціальних засобів, а саме електрошокових пристроїв, військовослужбовцями НГУ вивчена не в повному обсязі, потребують системного дослідження маловивчені питання законодавчого регулювання правових підстав порядку та правил застосування електрошокових пристроїв.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу відповідних законодавчих актів, наукових праць та інших досліджень окреслити особливості законодавчого регулювання застосування електрошокових пристроїв і межі застосування спеціальних засобів військовослужбовцями НГУ під час виконання службових завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті 15 Закону України «Про Національну гвардію України» [1] визначено умови застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки військовослужбовцями Національної гвардії України. Відповідно до цієї статті, військовослужбовці мають право застосувати спеціальні засоби тільки за виключної необхідності, у випадках, визначених у статті 17 Закону [1], а під час несення внутрішньої та вартової служб – відповідно до Статуту внутрішньої служби і Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил

України. Згідно зі статтею 15 Закону [1], військовослужбовці зобов'язані проходити спеціальну підготовку, а також періодичну перевірку на здатність до дій і на вміння надавати домедичну допомогу потерпілим.

Відповідно до Програми з бойової та спеціальної підготовки підрозділів Національної гвардії України, затвердженої Наказом командувача НГУ від 6 березня 2017 р. № 138, проходить відповідне навчання військовослужбовців за напрямками службово-бойової діяльності. У ній визначено зміст організації навчання військовослужбовців підрозділів за предметами навчання з розрахунку тривалості терміну навчання один рік. У цій програмі визначено відповідні теми та години на вивчення військовослужбовцями умов і порядку застосування спеціальних засобів, надання домедичної допомоги тощо. Також визначено періодичність відповідної перевірки знань, умінь і здатності до дій.

Також у статті 15 Закону [1] визначено, що військовослужбовець повинен доповісти своєму безпосередньому командирі (начальнику) про самостійне застосування спеціальних засобів. В Інструкції про організацію та несення служби з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України, затвердженій Наказом МВС України від 24 грудня 2019 р. № 1090, і Положенні з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України, затвердженому Наказом МВС України від 24 грудня 2019 р. № 1090, визначено порядок складання відповідного рапорту (акта) про застосування сили військовослужбовцем.

У статті 17 Закону [1] визначено випадки, при яких військовослужбовці мають право застосовувати спеціальні засоби. Також у цій статті визначено, що перелік і правила застосування спеціальних засобів устанавлюються Кабінетом Міністрів України. Відповідно до Переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2017 р. № 1024 (далі – Постанова), до спеціальних засобів, що застосовуються військовослужбовцями НГУ під час виконання службових завдань, відносяться, зокрема, електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії.

Відповідно до Постанови, у разі залучення військовослужбовців НГУ до виконання завдань

з охорони громадського порядку застосування спеціальних засобів здійснюється відповідно до статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Також там зазначено, що під час здійснення конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також забезпечення охорони осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань і взяття участі в розшуку, переслідуванні й затриманні цих осіб, які втекли з-під варти, застосування спеціальних засобів здійснюється відповідно до пункту 34 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну гвардію України» [1] і статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» [2].

У пункті 8 Постанови визначено загальні правила застосування спеціальних засобів, а саме:

1) заборона наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт;

2) заборона застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску;

3) заборона застосовувати засоби примусової зупинки транспорту для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях;

4) застосування світлозвукових пристроїв на відстані не ближче двох метрів від людини;

5) заборона відстрілювати засоби, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в голову, груди, ділянку серця, сонячне сплетіння, пах, статеві органи;

6) у разі застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, заборона прицільної стрільби в правопорушників, розкидання й відстрілювання засобів у натовпі, повторного їх застосування в період дії цих речовин у межах зони ураження.

Як бачимо, що в Постанові не визначено загальні правила застосування електрошокових пристроїв, не має відповідних заборон щодо застосування електрошокових пристроїв та окремих питань застосування.

Раніше ці правила були затверджені в Інструкції про порядок застосування електрошокових пристроїв (електрошокерів), затвердженій Наказом МВС України від 13 лютого 1998 р. № 101, але у 2016 році Наказом Міністра внутрішніх справ України від 11 липня 2016 р. № 640 ця Інструкція втратила чинність. Можна побачити, що вимоги цього Наказу вже морально застаріли, відповідні нормативно-правові акти, які були зазначені в цьому Наказі, теж скасовані (Закон України «Про міліцію», Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 1997 р. № 829 тощо), змінюється відповідне технічне забезпечення правоохоронців, а саме взяття на озброєння новітніх зразків електрошокових пристроїв за технологією TAZER.

Згідно з пунктом 6 Інструкції про порядок категорювання засобів індивідуального бронезахисту і активної оборони в Національній гвардії України (далі – Інструкція), яка затверджена Наказом МВС України від 19 вересня 2019 р. № 789, електрошокові пристрої належать до засобів активної оборони. Також у Додатку до Інструкції зазначено, що до норм належності підрозділів НГУ належать електрошокові пристрої, зокрема іскровий розрядник «ІР-4» та аналогічні за конструкцією. Сьогодні такі іскрові розрядники й досі знаходяться на оснащенні підрозділів з конвоювання НГУ та майже кожна варта з конвоювання забезпечена таким електрошоковим пристроєм. Технічні характеристики, заходи безпеки й деякі інші питання щодо використання «ІР-4» визначені тільки в технічній документації до цього приладу [8]. Однак іскровий розрядник на цей час технічно та морально застарів і потребує заміни на більш модернізовані пристрої, які використовуються правоохоронними органами провідних країн світу, моделі типу TAZER.

У статті Дмитра Санакоєва [5, с. 70–76], який розглядав досвід Сполучених Штатів Америки щодо правового регулювання застосування спеціальних засобів, визначено, що основними нормативно-правовими актами, що визначають загальні правила застосування електрошокових пристроїв у США, є такі:

1. Правила застосування електрошокових технологій (зокрема електрошокової гвинтівки Томаса А. Свіфта «TASER» під час охорони публічного порядку з технологією електронно-м'язового знерушення людей – НЕМІ) визначені Меморандумом Департаменту Сухопутних військ від 03 грудня 2008 р.

2. Політика застосування електрошокового спеціального засобу TASER у діяльності ВПС

США, додатково окреслена в Меморандумі Департаменту Військово-повітряних сил США від 1 листопада 2007 р.

3. Інструкція від 2 квітня 2009 р. № 3352.1 щодо застосування електрошокових спецзасобів, затверджена начальником Департаменту морських операцій ВМФ США.

4. Розпорядження ВМС США (MARADMIN) «Електрошокові спецзасоби та їх використання за програмою тренувань Корпусу морської піхоти» № 560/08, жовтень 2008 р.

Проведений аналіз вищеперерахованих правових документів показав, що, як бачимо, для кожного виду збройних сил США розроблені відповідні окремі інструкції, розпорядження та правила застосування електрошокових пристроїв.

На протипагу окресленому нормативно-правовому забезпеченню застосування електрошокових пристроїв у США, основними нормативно-правовими актами, що регулюють умови та порядок застосування електрошокових пристроїв військовослужбовцями НГУ під час охорони громадського порядку, є такі:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань» від 25 грудня 2017 р.

2. Наказ Міністра внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок категорювання засобів індивідуального бронезахисту і активної оборони в Національній гвардії України» від 10 вересня 2019 р.

3. Відомчі накази МВС України з обмеженою формою допуску, якими затверджено Інструкції по застосуванню окремих видів спеціальних засобів (електрошокових пристроїв, засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівливої дії тощо), зміст яких переважно стосується загальних технічних характеристик, а не специфіки застосування за їх функціональним призначенням.

Як бачимо, існують деякі прогалини в нормативних документах, які недостатньо мірою розкривають питання щодо порядку та правил застосування саме електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії підрозділами НГУ.

Проведений аналіз нормативних документів свідчить, що на сучасному етапі реформування НГУ недостатньо розкрито питання щодо порядку та правил застосування військовослужбовцями НГУ спеціальних засобів, а саме електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що у вітчизняному законодавстві чітко прописані загальні правила застосування окремих видів спеціальних засобів, зокрема гумових і пластикових кийків, кайданок, засобів примусової зупинки транспорту, світлозвукових пристроїв, засобів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, засобів, споряджених речовинами слезогінної та дратівної дії. Проте потребують дослідження й подальшого закріплення у відповідних нормативних документах або внесення змін у вже чинні документи питання щодо допустимих параметрів застосування електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії в частині їх фізичного впливу на організм людини, а також загальних правил їх застосування, зберігання та носіння.

Як варіант пропонується внести зміни та/або

- розробити Інструкцію про порядок застосування електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії військовослужбовцями НГУ під час виконання службових завдань;
- розробити відповідний державний стандарт для електрошокових пристроїв;
- додати на озброєння НГУ новітні зразки електрошокових пристроїв, розроблених за технологією TASER.

Зазначені пропозиції дадуть можливість військовослужбовцю НГУ під час виконання службових завдань визначати розумний ступінь та інтенсивність застосування електрошокового пристрою, а також оперативно знаходити шлях для досягнення розумного балансу між застосуванням сили й забезпеченням законності, відновленням правопорядку.

Список літератури:

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 19.04.2021).
2. Про Національну поліцію України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.04.2021).
3. Губарев Г.Г. Класифікація електророзрядних і електрошокових пристроїв та особливості схемно-технічних рішень. *Право і безпека*. 2010. № 2 (34). С. 116–122.
4. Губарев Г.Г. Законодавчо-організаційні та науково-технічні аспекти вирішення проблеми незаконного обігу та сертифікації електрошокових пристроїв в Україні. URL: <https://pravoznavec.com.ua/period/article/12112/%C3> (дата звернення: 22.04.2021).
5. Санакоєв Д.Б. Досвід нормативно-правового регулювання застосування спеціальних засобів у США в контексті реформування Національної поліції України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 70–76.
6. Саунин Р. Правовые аспекты применения специальных средств военнослужащими Национальной гвардией Украины. *LEGEA ŞI VIATA*. 2015. № 11/2 (287). С. 104–108.
7. Буран В.В. Застосування сучасних електрошокових пристроїв підрозділами Національної поліції України. *Сучасна спеціальна техніка*. 2016. № 1 (44). С. 28–33.
8. ТУ У 30592147.001-2000. Искровой разрядник ИР-4. Зарег. 2000-05-12. Харьков : Ин-т электродинамики, 2000. 18 с.

Rosliakov O.V., Prohorenkov D.V. FEATURES OF APPLICATION OF ELECTROSHOCK DEVICES BY SERVICEMEN OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article examines the features of the use of special means by servicemen of the National Guard of Ukraine, namely electroshock devices of contact and contact-remote action. The article considers the legal basis for the use of electroshock devices by servicemen of the National Guard of Ukraine during the performance of official duties. At the present stage of Ukraine's development, the use of non-lethal weapons by law enforcement agencies dominates over deadly ones. Namely, electroshock devices such as TAZER are in the service of law enforcement agencies in many developed countries such as the United States, Great Britain, Germany and others. The advantage of stun guns is that a law enforcement officer at a safe distance can neutralize the offender with the least traumatic consequences for him. The article considers in detail the legal basis and procedure for the use of electroshock devices by servicemen of the NGU. An analysis of the relevant instructions on the procedure and rules for the use of electroshock devices by law enforcement agencies of Ukraine was conducted. The article considers the general rules for the use of special means by servicemen of the NGU and outlines the problem of gaps in the legislation on the relevant rules for the use of electroshock devices. The normative-legal documents on the order of categorization of means of individual armor protection and active defense in the GMU are investigated. The experience of the United States of

America on the legal regulation of the use of electroshock devices in the US Armed Forces is considered. The corresponding analysis and comparison with the corresponding normative-legal acts of Ukraine concerning application of electroshock devices by servicemen of the NGU is carried out. The article provides proposals for making appropriate changes, additions to existing documents and proposes the development of new instructions on the procedure and rules for the use of electroshock devices by servicemen of the GMU, which in turn will allow law enforcement to determine the reasonable degree and intensity of electroshock devices.

Key words: *special means, electroshock devices, means of active defense, National Guard of Ukraine.*